

Savaşın Değişen Doğası ve Cenevre Sözleşmeleri

20. yüzyılın sonlarına doğru savaş usullerinde önemli bir gelişme ve değişim söz konusu olmuştur. Sovyetler Birliği'nin yıkılması ve Soğuk Savaş döneminin bitmesi ile simetrik yapıdaki savaşlar yerini asimetrik yapıdaki savaşlara bırakmıştır.[1] 11 Eylül sonrasında değişen tehdit ve tehdidin unsurlarına yönelik oluşan algıyla birlikte, belli bir devletin güdümünde olmayan silahlı örgütler ön plana çıkmış/çıkarılmıştır. Asimetrik savaş olarak adlandırılan çatışma dendiğinde, devletlerin devletlere karşı silahlı saldırısı değil devlet dışı silahlı aktörlerin devletlerle giriştikleri saldırılar kastedilmektedir. Savaşın tanımında ve doğasında yaşanan bu değişimle birlikte, geleneksel olarak savaşların birincil aktörleri olan askerlerden ziyade siviller ağır insan hakları ihlallerine maruz kalarak hedef haline gelmeye başlamıştır. Bu durum neticesinde de silahlı çatışma esnasında uyulması gereken kurallar ve tarafların veya sivillerin korunmasına yönelik bir uluslararası düzenlemeye gidilmesi ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu ihtiyaç doğrultusunda ilki 1864 yılında yapılan Cenevre Sözleşmesi, günümüz koşullarına göre değişen ve çeşitlenen tehdit unsurları dikkate alınarak geliştirilmiş ve bu kapsamda hazırlanan dört önemli sözleşme çok sayıda ülke tarafından imzalanmıştır. Bu sözleşmeler bugün uluslararası insancıl hukukun temelini oluşturmaktadır.

Uluslararası insancıl hukuk, silahlı çatışma dönemlerinde savaşa taraf veya artık taraf olmayanları korumaya, kullanılan savaş yöntem ve araçlarını sınırlandırmaya çalışan kurallardan oluşmaktadır. Amacı ise, savaşın sebep olduğu acıları, savaş mağdurlarına mümkün olduğunca koruma ve yardım sağlamak suretiyle sınırlandırmaktır. Silahlı çatışma hukuku veya savaş hukuku olarak da bilinen uluslararası insancıl hukuk, savaş sırasında uygulanacak olan hukuk olup iki ayrı başlık altında değerlendirilmektedir:

- *Cenevre Hukuku*[2], savaşa katılmayan veya savaş dışı kalmış askerî personel ve siviller gibi savaşa aktif olarak katılmayan kişileri korumak için oluşturulmuştur.
- *Lahey Hukuku*[3], askerî operasyonların yönetiminde savaşanların hak ve yükümlülüklerini belirlemesinin yanında düşmana zarar verme yöntemlerini de sınırlandırmaktadır.[4]

Uluslararası insancıl hukuk ilkeleri kendi içerisinde ikiye ayrılan silahlı çatışmaların her ikisinde de uygulanmak zorundadır. Buna göre *uluslararası nitelikte olan silahlı çatışmalar* ve *uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalar*, günümüzde çatışma türlerinin evrildiği boyutu da gözler önüne sermektedir. Uluslararası nitelikteki silahlı çatışma, en az iki devletin silahlı kuvvetleri arasındaki savaşı ifade etmektedir. Uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışma ise bir devletin kendi topraklarında düzenli silahlı kuvvetlerle silahlı gruplar arasındaki veya birbiriyle çatışan silahlı gruplar arasındaki çatışmayı ifade etmektedir.

Uluslararası insancıl hukuku kavrama açısından *jus ad bellum* (kuvvete başvurma hakkı) ve *jus in bello* (savaş sırasındaki hukuk) kavramları arasındaki farkın bilinmesi gerekmektedir. *Jus ad bellum*, genel olarak, savaş açan ya da silahlı kuvvet kullanan devletlerin bunları hangi şartlar altında yapması gerektiğini anlatan bir durumdur.[5] *Jus ad bellum*, savaşa girme veya kuvvet kullanma durumunu belirli kurallara bağlar. Devletlerin birbirlerine karşı kullandıkları kuvvetin haklı bir sebebi olup olmadığına bakar. *Jus in bello* ise silahlı çatışmaya dâhil olan taraflar arasındaki savaş esnasında izlemesi ve uyması gereken kural ve davranışların belirlenmesidir.[6] *Jus in bello*, daha yaygın olarak bilinen haliyle Uluslararası insancıl hukuk, savaş sırasında uygulanması gereken hukuk olup hükümleri; savaşan taraflara, çatışmanın nedenlerine veya savaşan tarafların haklı olup olmadığına bakılmaksızın her iki tarafa da uygulanır. Uluslararası insancıl hukuk savaşan taraflardan hangisinin haklı olduğuna karar vermez veya bir kınamada bulunmaz. Onun amacı, her iki tarafın savaş mağdurlarını ve bu mağdurların temel haklarını korumaktır. Bu nedenle savaş sırasındaki hukukun (*jus in bello*), kuvvete başvurma hakkı (*jus ad bellum*) veya savaş önleme hukukundan (*jus contra bellum*) bağımsız olması gerekmektedir.

1949 Cenevre Sözleşmeleri

1907'de uluslararası hukukta savaş suçlarını tanımlayan ilk resmî sözleşmelerden olan Lahey Sözleşmesi'nden sonra silahlı çatışmalar hukukunda belki de en önemli gelişmelerden biri 1949 yılında kabul edilen Cenevre Sözleşmeleri'dir. Uluslararası hukukta insan hakları üzerine yapılan ve 1949 yılında imzalanan bu dört anlaşma, uluslararası olan ve uluslararası olmayan silahlı çatışmalar sırasında

uyulması gereken kuralları kapsamaktadır. Silahlı çatışma hukuku olarak da bilinen Cenevre Sözleşmeleri, uluslararası insancıl hukukun (*jus in bello*) temel kaynağını oluşturmaktadır.

- *Birinci Cenevre Sözleşmesi*, karadaki silahlı kuvvetlere mensup yaralıların durumlarının iyileştirilmesine
- *İkinci Cenevre Sözleşmesi*, denizdeki silahlı kuvvetlerin yaralı, hasta ve deniz kazazedelerinin durumlarının iyileştirilmesine
- *Üçüncü Cenevre Sözleşmesi*, savaş esirlerine yönelik muamele biçimine
- *Dördüncü Cenevre Sözleşmesi*, savaş döneminde sivil kişilerin korunmasına (yeni) yönelik maddeleri içermektedir.[\[7\]](#)

Yukarıda sayılan ilk üç Cenevre sözleşmesi eski anlaşmaların ve metinlerin içeriklerine referans vermekle birlikte, Dördüncü Cenevre Sözleşmesi tamamen yeni bir anlaşma olup 2. Dünya Savaşı sırasında sivillere yönelik yapılan kıyımın bir neticesi olarak kabul edilmiştir.[\[8\]](#) Dördüncü Cenevre Sözleşmesi'nin temelinde yatan mantık, işgal topraklarındaki sivillerin korunması olmasına rağmen, genel olarak çatışma süresince sivil vatandaşların korunmasını amaçlamaktadır.

Savaş ilanı yapılsın ya da yapılsın -hatta savaşan taraflar savaş durumunun varlığını kabul etmediklerinde dahi- herhangi bir uluslararası silahlı çatışma durumunda bu dört sözleşme uygulanmak zorundadır. Uluslararası hukuk, egemen devletlere ve silahlı örgütlere bunu dayatmaktadır. Başka bir ülkenin toprağına yönelik bölgesel veya tüm toprak bütünlüğünü kapsayacak şekilde bir işgal söz konusu olduğunda, bu işgal silahlı bir direniş grubuyla karşılaşmamış bile olsa, Cenevre Sözleşmeleri devreye girer.

ABD 11 Eylül'ün ardından Afganistan'a düzenlediği operasyon ve gerçekleştirdiği işgal sırasında, kim gerçekten el-Kaide üyesi veya kim Taliban yönetimini destekliyor, kim sivil vatandaş, kim terörist ayırt etmeksizin saldırmış ve bu saldırı esnasında Cenevre Sözleşmelerini tanımadığını ve bu sözleşmelerin saldırı sırasında geçerli olmadığını ifade etmiştir. [\[9\]](#) Benzer bir durum 2003 yılında Irak işgali sırasında Saddam Hüseyin hükümetinin yıkılmasının ardından yine yaşanmış ve ABD, müttefik güçlere karşı operasyon düzenlemeye devam edenlere ya da Irak hükümetinde bulunan kişilere karşı bir korumanın olmayacağını ve bu kişiler hukukta direnişçi olarak tanımlansa bile onlara terörist muamelesi yapılacağını duyurarak Cenevre Sözleşmelerini tanımadığını bir kez daha göstermiştir.

Herhangi bir uluslararası silahlı çatışma sırasında ve savaş durumunun tanınıp tanınmaması halinde ve aynı zamanda muhalefetsiz işgal durumunda, Cenevre Sözleşmeleri uygulanmaya başladığından beri, "savaş" terimini yerine "*silahlı çatışma*" teriminin kullanılmasına önem verilmektedir. Benzer şekilde "düşman" terimi de yerini "*karşı taraf*" terimine bırakmıştır. Buna rağmen eski terimler uluslararası sistemde anlamlarını devam ettirmekte ve bu terimlerin karşılığı olan anlamlar hâlâ sistemde varlığını sürdürmektedir.

Ortak 3. Madde

Bilindiği üzere, uluslararası hukuk ve silahlı çatışmalara ilişkin olan Cenevre Sözleşmelerinin genellikle iç çatışma veya isyan olarak tanımlanan iç çatışmalarla bir ilgisi yoktur. Ancak 1949'da, günümüzde uluslararası nitelikli olmayan silahlı çatışmalar olarak tanımlanan taraflar arasındaki çatışma durumlarında, sivillerin korunmasına yönelik bir görüş ortaya çıkmış ve bu konuda bir ihtiyaç hissedilmiştir. Sonuç olarak, dört Cenevre Sözleşmesi de Ortak 3. Madde'yi kapsamaktadır. Ortak 3. Madde'ye göre, *Yüksek Akit Taraflarından* birinin topraklarında ortaya çıkan uluslararası nitelikli olmayan bir silahlı çatışma durumunda, çatışmaya taraf olanlardan her biri, en azından aşağıdaki hükümleri uygulamakla yükümlü olacaktır:

1. Silahlarını bırakmış olan silahlı kuvvetler mensupları ve hastalık, yaralanma, tutuklanma veya başka bir nedenle savaş dışı kalan kişiler de dâhil olmak üzere çatışmalarda aktif rol almayan kişiler ırk, renk, din ve inanç, cinsiyet, doğum veya servet ya da benzer bir kriterlere göre ayırım yapılmadan bütün koşullarda insani müdahale gerecektir.

Bu amaçla yukarıda belirtilen kişilere aşağıda belirtilen muamelelerin yapılması nerede ve ne şekilde olursa olsun yasaktır ve de yasak olarak kalacaktır:

- a. Yaşama ve kişiye yönelik şiddet, özellikle her türlü öldürme, zalimane davranış ve işkence
- b. Rehin alma
- c. Kişisel onura tecavüz, özellikle küçük düşürücü ve onur kırıcı davranış
- d. Uygar uluslarca vazgeçilmez olduğu kabul edilmiş tüm adil güvenceleri sağlayan düzenli, kurulu bir mahkeme kararı olmaksızın ceza verilmesi ve bu cezaların infazı.

2. Yaralılar ve hastalar toplanacak ve tedavi edilecektir.

Uluslararası Kızılhaç Komitesi gibi yansız bir insani kuruluş, çatışmaya taraf olanlara hizmet sunabilir. Çatışmaya taraf olanların bu sözleşmenin diğer hükümlerinin tamamını ya da bir kısmını özel anlaşmalar yoluyla yürürlüğe sokmaya çalışması gerekir.^[10] Yukarıdaki hükümlerin uygulanması, çatışmaya taraf olanların yasal statüsünü etkilemeyecektir.^[11] Bunun anlamı ise, bu hükmün uygulanması uluslararası silahlı çatışmalar için de çatışmanın doğasını değiştirmez.^[12]

Cenevre Sözleşmeleri uluslararası nitelikte anlaşmalar olmaları hasebiyle bu anlaşmalara sadece devletler taraf olabilirler. Fakat bir silahlı çatışma durumunda çatışmanın tüm tarafları, devlet olsun ya da olmasın, uluslararası insancıl hukuk kurallarına bağlıdır ve bu kurallara uyması gerekmektedir.

[1] Herfried Münkler, "The Wars of the 21st Century", IRRC, March 2003, Vol. 85, No. 849, s. 7-22, http://www.pegc.us/archive/Journals/irrc_849_Munkler.pdf

[2] The Geneva Conventions of 1949 and Hague Convention No. IV of 1907, Headquarters Department of The Army, No. 27-1, Washington D.C., 29 August 1975, https://www.loc.gov/frd/Military_Law/pdf/ASubjScd-27-1_1975.pdf

[3] Hague Conventions of 1907, Convention (IV) respecting the Laws and Customs of War on Land and its annex: Regulations concerning the Laws and Customs of War on Land. The Hague, 18 October 1907, Geneva Conventions and Commentaries, International Committee of The Red Cross, <https://ihl-databases.icrc.org/ihl/INTRO/195>

[4] ULUSLARARASI İNSANCIL HUKUK-Sorularınıza Cevaplar, TÜRK KIZILAYI, https://www.kizilay.org.tr/Upload/Dokuman/Dosya/82543505_77468056_uluslararasi-insancil-hukuk.pdf

[5] What are jus ad bellum and jus in bello?, <https://www.icrc.org/en/document/what-are-jus-ad-bellum-and-jus-bello-0>

[6] What are jus ad bellum and jus in bello?, <https://www.icrc.org/en/document/what-are-jus-ad-bellum-and-jus-bello-0>

[7] Geneva Conventions and Commentaries, International Committee of The Red Cross, <https://www.icrc.org/en/war-and-law/treaties-customary-law/geneva-conventions>

[8] Leslie C. Green, *The Contemporary Law of Armed Conflict*, Manchester UK: Manchester University Press, 2008, s. 53.

[9] Green, s. 53.

[10] "Conflicts Not of An International Character", Geneva Conventions and Commentaries, International Committee of The Red Cross, <https://ihl-databases.icrc.org/ihl/WebART/375-590006>

[11] Green, s. 55.

[12] Örneğin, Namibya kurulmadan önce Güneybatı Afrika ile Güney Afrika Birliği arasındaki çatışma gibi. Öte yandan 1992 yılında Yugoslavya parçalandığında bazı halkların bağımsızlıklarını ilan etmesi ve bunların diğer devletler tarafından tanınmaları akabinde bu bağımsız birimler ve Yugoslavya'nın geri kalanı arasında yaşanan çatışmayı uluslararası bir çatışma olarak değerlendirmeye eğilimi vardı.